

4. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. ; авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т.2. – 624 с.
5. Новий словник іншомовних слів : близько 40000 сл. і словосполучень / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом'як, А.А. Дем'янюк ; за ред. Л. Шевченко. – К. : АРІЙ, 2008. – 672 с.
6. Прокопович Ф. Про риторичне мистецтво / Феофан Прокопович : Філософські твори : у 3 т. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 1. – С. 103-507.
7. Софронова Л. Поэтика славянского театра XVII – первой половины XVIII в. Польша, Украина, Россия : монография / Л. Софронова. – М. : Наука, 1981. – 262 с.

Козлов Р. А.,

доктор філологічних наук,
Київський університет імені Бориса Грінченка

**КАТАРСИС ПЕКЕЛЬНОГО БОЛЮ
(СМІХОВЕ ОРНАМЕНТУВАННЯ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ПОВІСТІ
ШАЙЛО ГАРРІСА“СТАЛЕВА ВОЛЯ”)**

Пістрява людського життя, звісно, немислима без компенсування сумного – веселим, темного – світлим, болю – радістю. Та іноді такі компенсації видаються справжнім дивом, адже вони прозирають крізь суцільну завісу негативу, що геть не полишає місця надії.

Із автобіографічною повістю штаб-сержанта Армії США у відставці Шайло Гарріса мені пощастило познайомитися в якості редактора її україномовного перекладу. Цей проект видавництва “Брайт Букс” задумувався передусім як психологічно-реабілітаційний. Перекоаний, що книга й справді може допомогти скаліченим війною сучасним українським героям зберегти силу волі, прагнення життя й подолати кризу в ім'я майбутнього. Проект із потужною психологічно-утилітарною складовою, але безумовно, важить і як проект літературний, бо щонайточніші жанрові ознаки автобіографічної нон-фікшн повісті ніколи не можуть вичерпати всіх рис конкретного тексту.

“Сталева воля” (“Steel Will”) написана воїном – учасником війни в Іраку Шайло Гаррісом (Shilo Harris), який записався до війська після подій 11 вересня й під час другої своєї місії зазнав жахливих поранень, коли його бойову машину «Хамві» вразив саморобний фугас, прикопаний при дорозі. Зі страшними опіками і ранами Шайло мав 2 % шансів вижити, провів 48 днів у штучній комі та майже три роки в Армійському медичному центрі імені Брука. 2010 року він пішов у відставку, став відомим промовцем, особистим прикладом надихає слухачів шанувати ветеранів і поранених воїнів, вітати їх з відкритими обіймами й серцями.

Співавтором книги зазначена Робін Овербі Кокс – бібліотекар і педагог, консультант молоді в питаннях майбутньої кар'єри, що походить із родини американських військовослужбовців. Вона значний час співпрацює із Шайло, закликає людей активніше допомагати ветеранам. Схоже, саме їй належить заслуга літературної обробки авторського матеріалу, та все ж за відсутності прямих указівок на це та з огляду на багатоплощинність сучасних видавничих процесів уважатимемо безпосереднім автором “Сталевої волі” саме Шайло Гарріса. Тим паче, що в межах цієї розвідки увага зосереджуватиметься радше на аспектах психології творчості, які зумовили саме таке компонування твору, зокрема зображення позитивних, смішних епізодів серед суцільних сильних негативних емоцій.

Сюжетна композиція “Сталевої волі” загалом звична для книг цього жанру: вступний зламний епізод (наразі це день, коли стався вибух) і хронологічний виклад подій від умовного “початку” (Шайло-підліток тридцять років тому) до максимально можливого “сьогодні”.

Ще на етапі обговорення концепції перекладу я звертав увагу перекладача і головного редактора на майже цілковиту відсутність у тексті високопоетичних картин війни. Зізнаюся,

прийняти це за вихідну установку було непросто, оскільки сучасна українська воєнна проза, попри потужний її розвиток, ще тільки виробляє власну естетику. Традиційна ж теж не надавалася як поетикально-інтерпретаційний зразок: обидві її частини – і континентальна, і діаспорна – зазнали сильного ідеологічно впливу, і можливо, тому в них суспільне домінує над індивідуальним.

Разом з тим, величезні бойові втрати Другої світової та локальних воєн після неї зрештою привели військових стратегів до вироблення іншої, протилежної концепції участі людини в бою. Вона може видаватися дещо прагматичною, але все ж є прогресивнішою, ніж попередні: на сучасному полі бою може перемогти тільки висококласний фахівець, а його підготовка коштує надто дорого, щоб розкидатися солдатами, мов гарматним м'ясом. Належне літературно-художнє осмислення цієї концепції ще не відбулося (на відміну від, наприклад, кінематографічного: "Рембо", "Врятувати рядового Раяна", "Дюнкер"...). Проте у "Сталевій волі" вражає саме те, що для Шайло військова служба – передусім робота, яка вимагає високої професійної підготовки і кваліфікації. Автор мовби насолоджується, пересипаючи своє мовлення всілякими технічними подробицями, термінами та аббревіатурами – саме вони, здається, складають лексичне ядро аргументації американських військових, що різьблене контрастує зі звичними нам спадком РА ("замок", "лейтхо", "калш" і под.).

Хоч загалом військовий побут у змалюванні Гарріса далекий від уявного ідеалу й сповнений проблем: неповага до новобранців, відсутність належного постачання, застаріла техніка... І разом з тим саме серед цих тем у автора чи не вперше в тексті прориваються згадки не просто про чийсь жарти (чоловіка, якому він підлітком міняв колесо в машині, чи сержанта в навчальному центрі – ці чужі "плескачі" не торкалися душі Шайло), а про ті, що зрештою гуртували воїнів. Ось спогад, як солдати після важкого конвоювання розважаються, цілячи один одному в бронежилет пластиковими кулями для розгону натовпу і так намагаючись збити з ніг. Ось затриманий водій зі снарядами у багажнику, "що знай собі торочив: "Таксі, таксі!.. Я водить таксі!" – так, ніби таксистові без бронебійного снаряду в багажнику – аніяк".

Але важливішими для автора є спогади про жарти, що стали обов'язковим атрибутом його команди – екіпажу "Хамві". Однакові, іноді бездумно повторювані, вони згуртовували воїнів, хоч трохи створюючи атмосферу безтурботності й затишку; і саме вони стали в нагоді автору для створення художнього контрасту при описі дня вибуху, 19 лютого 2007 року (розділ 17). От десантник, але за військовою професією водій, Едам Девайн мусить сісти за кермо "Хамві" та докоряє решті: "Знову піхота має возити мотострілків?" От історія виникнення прізвиська Браяна "Віслюка" Данадея. І чи не щоденний жарт про замовлення доставки їжі з мирного життя: бургерів, картоплі фрі. От дотепник Метт збирається завершити свій безкінечний і кожного дня новий жарт... "Тієї ж миті по вухах різонуло жажливе пронизливе виття. Повітря висмоктувалося з "Хамві" зі страдницьким стогоном, що йшов ніби з утроби землі. З вентиляційних отворів рвонуло полум'я. Не було гуркоту, бахання чи ще якогось звуку від вибуху. Машина просто розверзлася. Закладений в дорозі фугас, начинений, напевне, С-4, здетонував під задньою стінкою машини, підірвав бензобак, а з ним і завантажений боєкомплект".

Удруге перейшовши зламний епізод фабули, автор міняє і стиль змалювання кумедних моментів свого нового життя. Він починає навіть посміюватися із себе безпомічного, іншого: "Десять кроків. Це все, про що вони мене просили. З усією бравадою, яку тільки міг витиснути із себе, я сказав собі: "Та нараз. Я цей шпиталь запросто обійду. І марш можу на сорок кеме з півцентнером за спиною". Та за другим кроком уже зовсім здох"; "Та прийшов час і самому побачити, що за вигляд я маю. Уява малювала мені образ того самого Шайло, але Кетрейн помалу міняла його мені. Знімала мене на мобільний і підносила ближче, аби я міг себе роздивитись. На щастя, камера була слабенька, але й те було непростим. Ух-х-х... Це зовсім не те лице, що мені запам'яталося. Без вух. Півноса немає. Губи, схоже, більші, ніж в Анджеліні Джолі".

Чи ось сцена знайомства з іншим ветераном: "Ми потисли руки. – Я Кріс. Як у тебе із сексом? – Я отетерів: Про що він? Направду, нічогеньке таке питання до людини, геть пошматованої на клапти. Я от навряд чи поставив би його першим".

І саме Кріс дав Шайло пораду: "Сміши їх, хлопче. Будь простішим", – що допомогла йому повернутися до життя. І тепер повільно відновлюваний контроль над тілом чи відпалі протези вух у магазині шляп видаються просто кумедними епізодами життя.

Щирий авторський сміх у тексті повісті пов'язаний із цінностями життя скаліченого війною Шайло. Цінностями, які не можна висловити звичайними філософськими сентенціями, яких у "Сталевій волі" теж достатньо. Але саме сміх тут відбиває думку, що вогонь і пекельний біль здатні переплавити людську душу на чисту сталь і виростити в ній Любов.

Колінько О.П.,
доктор філологічних наук,
Бердянський державний педагогічний університет

ІРОНІЯ ЯК ЗАСІБ МОДЕЛЮВАННЯ СВІТУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ НОВЕЛІ

Сучасна література позначена тенденцією до іронічного світовідчуття, позаяк іронічність є однією із складових реєстрів світогляду митця взагалі й письменника зокрема. Філософсько-естетична рецепція іронії сягає античних часів. Арістотель, Сократ та інші філософи прагнули визначитися з дефініцією поняття. І хоча з часом термін набуває різних інтерпретацій, але суть його залишається незмінною – це приховане глузування, замаскованість насмішки щодо суб'єкта чи об'єкта зображення.

У Середні Віки, в епоху Відродження, в період романтизму сутність феномену іронії переосмислюється, вона переноситься з площини функціональної в категоріальну. У негативістських теоріях іронія була проголошена єдиною можливістю незалежного буття в обставинах життєвої трагедії й усупереч власній долі. У результаті еволюції іронія стає вираженням відчуження і в структурі модернізму виявляється у тісному зв'язку з дегуманізацією, естетизмом, нігілізмом, ірраціоналізмом. У постмодерністських конотаціях іронія постає як тип поведінки та ритм повсякденного життя, як універсальний код культури, як терапевтична функція на тлі постмодерністського стилю [1].

У дослідженнях літературознавців (М. Бровко, П. Волинський, М. Гірняк, І. Грицютенко, С. Доломан, В. Домбровський, С. Єрмоленко, І. Качуровський, С. Ковалів, Р. Семків, О. Тараненко, С. Яковенко та ін.) іронія тлумачиться то як художній троп; то як одна із найбільш вживаних у художній літературі фігура стилістична або риторична, яка заперечує те, що є вдаванням, фальшивим, несправжнім; то як «один із модусів художності, що виражається в архітектонічному розмежуванні я-для-себе і я-для-другого» [4, 84-85].

У новелах і новелістичних оповіданнях сучасних українських та російських письменників, творчість яких тяжіє до синтетичного письма і поєднує форми реалізму, модернізму, екзистенціалізму, постмодернізму, іронія часто не тільки обумовлює підтекст, а й сам текст, який стає суцільною іронією і засобом моделювання світу. У таких текстах особливої виразності набуває світоглядна функція іронії, яка «полягає в можливості бачити в ній головний принцип світобудови, за допомогою якого можна пояснити численні неузгоджені та нелогічні елементи і процеси довколишньої дійсності, що не піддаються аналізу людською свідомістю» [3].

Така іронія та інші її варіації простежується в ряді філософсько-інтелектуальних та психологічних новел сучасних українських авторів: Євгена Положія «Обраний», Сергія Жадана «Шляхи сполучення», В. Даниленка «Кімната з цикламенами», «Сливово кісточка», «Свято гарбузової княгині», «Монолог самотнього каменя», «Віолетта з драндулета», «Тір-лір-лі», «Дзеньки-бреньки»; Ірен Роздобудько «Місцевість»; Оксани Забужко «Я, Мілена», «Тут могла б бути ваша реклама», «Інструктор із тенісу»; Галини Вдовиченко «Ймовірність дощу нуль відсотків»; Дари Корній «Муза плакала»; Ніки Нікалео «Піаністка» та ін.